

УДК 339.137.2(477):633.85

ПОРІВНЯЛЬНІ КОНКУРЕНТНІ ПЕРЕВАГИ ТА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ УКРАЇНИ НА СВІТОВОМУ РИНКУ ПРОДУКЦІЇ ОЛІЙНИХ КУЛЬТУР

Побережець Н. Б.*

Анотація. Прагнення України динамічно інтегруватися у світовий економічний простір передбачає необхідність використання загально визнаних у міжнародному співтоваристві показників ефективності участі тієї чи іншої країни в глобальному процесі світового економічного розвитку. У зв'язку з цим, особливого теоретичного і практичного інтересу набуває питання конкурентоспроможності продукції, зокрема олійних культур, адекватної ринковим умовам функціонування підприємницьких структур. У статті проведено оцінку конкурентоспроможності експортованої продукції олійних культур на світовому ринку шляхом розрахунку індексів відносних порівняльних переваг RCA (Relative Comparative Advantage Index) та RXA (Relative Export Advantage). Проаналізовано рівень виробництва продукції олійних культур на світовому ринку та в Україні; розглянуто проблему конкурентоспроможності продукції олійних культур України за сучасних ринкових умов. Здійснено дослідження щодо оцінки конкурентоспроможності продукції олійних культур України та визначення її конкурентних переваг, спрямованих на забезпечення їх ефективного розвитку. З'ясовано особливості діяльності досліджуваної галузі України на світовому ринку.

Ключові слова: ринок продукції олійних культур, виробництво, конкурентоспроможність, конкурентні переваги, експорт.

* **Науковий керівник:** Школьнік О. О., д. е. н., професор.

JEL Classification: D20, F21, O33, Q13

COMPARATIVE COMPETITIVE ADVANTAGES AND COMPETITIVENESS OF UKRAINE IN THE WORLD MARKET OF OILSEEDS

Nataliia Poberezhets

Abstract. Participation in international trade is a pre-condition for economic growth. This positive effect is achieved, when a country carries out foreign economic activity on the basis of comparative advantages. Under these conditions both exporter and importer as well achieves a positive effect. Most scientists consider that the only trade based on comparative advantages can bring the most positive result for countries. The desire of Ukraine to be dynamically integrated into the world economic space implies the necessity of using generally recognized international community indicators of the effectiveness of the country participation in the global process of world economic development. That is why a special theoretical and practical interest is acquired by the question of the issue of oilcrops production competitiveness. The competitiveness of the exported oilcrops in the world market by calculating the relative comparative advantages of RCA (Relative Comparative Advantage Index) and RXA (Relative Export Advantage) was assessed in the article. The level of oilcrops production at the world market and in Ukraine was analyzed; the problem of oilcrops competitiveness in Ukraine under the current market conditions was examined in the article. The research was carried out on the evaluation of the competitiveness of Ukraine's oilcrops production and its competitive advantages aimed at ensuring their effective development. The peculiarities of activity of the investigated branch of Ukraine at the world market were revealed. The research results have shown that the main types of oilcrops and their processing products belong to competitive products. In Ukraine there was a fluctuation in the export of oilcrops in

different years. This factor is not positive. This has testified that in Ukraine there is no permanent segment at the world market of oilcrops production. Basically, the competitiveness of this industry is shaped by the influence of prices and largely depends on external markets. Therefore, it is advisable to maintain existing positions for this industry: to increase competitiveness and strengthen the processing industry. Intensification can be achieved by introducing technologies and modernizing the industry's core assets, which increases the profitability and quality of oilcrops production and reduce its cost.

Keywords: oilseeds market, production, export, competitiveness, competitive advantages.

DOI: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.2\(5\).2018.140680](https://doi.org/10.31499/2616-5236.2(5).2018.140680)

Постановка проблеми. Участь країни у міжнародній торгівлі є передумовою економічного зростання. Даний позитивний ефект досягається за умови, коли країна здійснює зовнішньоекономічну діяльність на основі порівняльних переваг. За цих умов позитивний результат спостерігається як у країни експортера, так і в країни імпортера продукції. Більшість учених вважають, що тільки розвиток торгівлі на основі порівняльних переваг може принести країнам максимально позитивний результат. Формування структури зовнішньої торгівлі, яка здійснюється на основі порівняльних переваг, можлива лише при збереженні вільного вибору ринковими суб'єктами умов взаємовигідного обміну, що нівелює значне державне регулювання. Втручання держави шляхом використання різноманітних інструментів торгівельної політики може перекручувати зовнішньоекономічні особливості, тому має носити обмежений характер і базуватися на основі вже наявних і потенційних порівняльних переваг країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. Вагомих результатів у дослідженні зовнішніх і внутрішніх ринків аграрної продукції та особливостей розвитку її експортної діяльності досягли у своїх роботах багато вітчизняних вчених, зокрема В. П. Галушко,

І. В. Кушнір, А. М. Кандиба, С. М. Кваша, М. Й. Малік, П. Т. Саблук, В. І. Власов, О. М. Шпичак.

Проблематику виробництва та питання підвищення конкурентоспроможності продукції олійних культур в Україні досліджували Б. К. Супіханов, І. В. Чехова, О. І. Пластун, М. В. Зубець, В. С. Уланчук, та ін.

Проте, емпіричне дослідження конкурентоспроможності України на світовому ринку повинно вестися постійно, оскільки зміни в зовнішньому середовищі відбуваються досить динамічно, а інколи різко. Тому це потрібно враховувати при розробці стратегічного плану розвитку галузі та національної економіки.

Формулювання цілей дослідження. Порівняльні переваги не є показником статичним: одні з них з часом слабшають і можуть бути втрачені, а інші – набуті. Актуальним для кожної країни є аналіз динаміки зміни порівняльних переваг, що дозволяє вибудовувати певну стратегію розвитку зовнішньоекономічних зв'язків країни. Таким чином, метою даного дослідження є визначення на основі кількісних розрахунків наявних порівняльних переваг України на світовому ринку продукції олійних культур і визначення напрямку їх динаміки. Отримані результати дозволять зробити деякі рекомендації щодо

вдосконалення зовнішньої торгівлі і стимулювання розвитку досліджуваної галузі, що дозволить збільшити вигоди від участі в міжнародному поділі праці і міжнародному товарному обміні.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Відповідно до класичної теорії порівняльних переваг позитивний економічний ефект, покращує добробут країн і сприяє розвитку вільної торгівлі. Існують дві основні теорії міжнародної торгівлі, засновані на розрахунках порівняльних переваг: теорія порівняльних переваг Д. Рікардо і теорія факторних пропорцій Хекшера-Оліна. Теорія Рікардо передбачає, що порівняльна перевага проявляється при розбіжностях в рівнях технологій і виявляється шляхом порівняння відносних галузевих витрат, що витрачаються на виробництво двох товарів в двох країнах. Теорія Хекшера-Оліна пояснює наявність тих чи інших порівняльних переваг відмінностями в забезпеченості країн факторами виробництва і в пропорціях чинників, необхідних для виробництва тих чи інших товарів. Країна буде володіти порівняльною перевагою у виробництві товарів, що вимагають більшої кількості того фактора виробництва, який є у неї в достатку.

Однією із нових теорій економічного розвитку є теорія конкурентних переваг М. Портера (1985 р.). Професор Гарвардської бізнес-школи зазначає, що для успіху на світовому ринку необхідне поєднання правильно обраної конкурентної стратегії фірми з конкурентними перевагами країни. При цьому автор виділяє чотири параметри конкурентної переваги країни: факторні умови (забезпеченість факторами виробництва); параметри попиту (ємність попиту, динаміка його розвитку, диференціація

попиту на види продукту, вимогливість покупців до якості товарів і послуг); стратегія фірми і конкуренція (фірмова структура і конкурентне середовище всередині країни, що складаються в результаті суперництва фірм, насамперед вітчизняних); близькі та обслуговуючі галузі (наявність у країні конкурентоспроможних галузей-постачальників) [1].

Для емпіричного аналізу зовнішньоторговельної спеціалізації країни та оцінки порівняльних переваг найбільш широко використовують індекс виявлених порівняльних переваг (Revealed Comparative Advantage), який називають індексом Баласса (формула 1) [2]:

$$RCA_i = \frac{X_{ij} / X_{rj}}{X_{iw} / X_{rw}}, \quad (1)$$

де X_{ij} – обсяг експорту товару i країни j ;

X_{rj} – загальний обсяг експорту країни j ;

X_{iw} – обсяги експорту товару i усіма країнами світу;

X_{rw} – загальний обсяг світового експорту.

Цей індекс вказує на те, яким є співвідношення частки експорту певного товару чи галузі в загальному обсязі експорту країни і частки експорту цього товару чи галузі в загальному світовому експорті.

За умови коли значення індексу є більшим за 1, то порівняльна перевага вважається виявленою, тобто сектор чи галузь загалом є відносно спеціалізованою в експорті досліджуваної галузі.

Згідно з індексом Баласса, порівняльну перевагу країни певному товару чи галузі можна поділити на чотири типи (табл. 1).

Таблиця 1

Трактування порівняльної переваги країни у продукції галузі індексом Баласа

Значення RCA	Зміст діапазону обмежень
(0;1]	Відсутність порівняльної переваги в експорті продукції галузі
(1;2]	Слабка порівняльна перевага в експорті продукції галузі
(2;4]	Істотна порівняльна перевага в експорті продукції галузі
>4	Сильна порівняльна перевага в експорті продукції галузі

Джерело: сформовано за даними, наведеними у [2].

На рис. 1 наведено динаміку розрахованого індексу Баласа для олійних культур України на світовому ринку за 2005-2015 рр. Протягом одинадцяти років розрахований показник зростає: так,

у 2005 році індекс становив 1,35, а в 2015 році – 7,32. Тобто зі слабкої порівняльної переваги в експорті продукції України, олійні культури досягли сильної конкурентної переваги за 11 років, збільшивши показник у 5,4 рази.

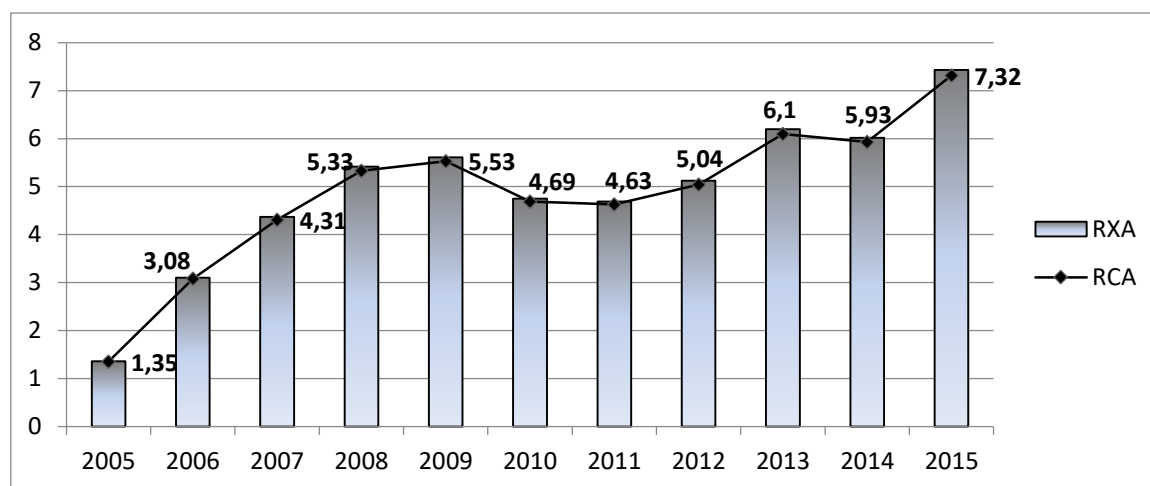

Рис. 1. Динаміка значення RCA та RXA для олійних культур України

Джерело: сформовано та розраховано автором за даними [3]

Ще один підхід, який дозволяє визначити спеціалізацію країни на експорті певної групи товарів та розкриває відносну перевагу при такому експорті є показник відносної експортної переваги галузі (RXA), запропонований Т. Вольрасом:

$$RXA = \frac{\frac{X_{ij}}{X_{rj}}}{\frac{X_{iw} - X_{ij}}{X_{rw} - X_{rj}}} = \frac{X_{ij}(X_{rw} - X_{rj})}{X_{rj}(X_{rw} - X_{ij})}, \quad (2)$$

де X_{ij} – обсяг експорту товару i країни j ;

X_{rj} – загальний обсяг експорту країни j ;

X_{iw} – обсяги експорту товару i усіма країнами світу;

X_{rw} – загальний обсяг світового експорту.

Цей показник дозволяє уникнути подвійного врахування обсягів експорту продукції галузі та досліджуваної країни [4]. Провівши розрахунки для олійних культур, що експортувалися за 2005-2015 рр., отримано результати показників відносної експортної переваги галузі (RXA), які в цілому збігаються із показниками RCA, що підтверджує торговельну спеціалізацію України

(див. рис. 1). астка України у світовому виробництві продукції олійних культур за досліджуваний період поступово зростає (табл. 2). Зокрема, виробництво на-

сіння олійних культур у 2016 році збільшилося у 3,3 раза у порівнянні із 2005 роком, виробництво шроту – у 3,91 раза, виробництво олії – у 3,21 раза.

Таблиця 1

Виробництво продукції олійних культур

Показник	Роки						Відношення, разів:	
	2005	2010	2013	2014	2015	2016	2016 р. до 2005 р.	2016 р. до 2010 р.
Насіння олійних культур								
Світ, тис. тонн	321229,7	384049,8	425655,7	459475,7	453419,2	483798,9	1,5	1,3
Україна, тис. тонн	5847,0	11155,0	16073,0	16809,0	17831,0	19283,0	3,3	1,7
Частка України у світовому виробництві, %	1,82	2,90	3,78	3,66	3,93	3,99	-	-
Шрот								
Світ, тис. тонн	215459,6	258760,9	285162,5	306641,5	310149,0	326748,8	1,52	1,26
Україна, тис. тонн	1760,4	3590,7	5404,7	5564,1	6143,9	6875,9	3,91	1,91
Частка України у світовому виробництві, %	0,82	1,39	1,90	1,81	1,98	2,10	-	-
Рослинна олія								
Світ, тис. тонн	119096,1	148206,9	168897,2	177289,0	173987,7	185612,9	1,56	1,25
Україна, тис. тонн	1873,5	3246,4	4677,4	4854,3	5318,5	6021,4	3,21	1,85
Частка України у світовому виробництві, %	1,57	2,19	2,77	2,74	3,06	3,24	-	-

Джерело: сформовано за даними, наведеними у [5].

Дані табл. 2 свідчать про поступове зміцнення конкурентних позицій України на світовому ринку продукції олійних культур. Хоча ринок продукції олійних культур є конкурентоспроможним, необхідно приділяти більше уваги переробній галузі, щоб Україна не перетворилася на сировинний придаток. Світовий попит на рослинні олії продовжує зростати. Основною причиною зростання полягає у збільшенні споживання рослинних олій в Китаї та Індії, де було скасовано експортне мито на рослинні олії і знижено внутрішні ціни. В Україні доцільно продовжувати підтримувати тенденцію щодо збільшення переробки ріпаку і сої в структурі ринку продукції олійних культур і скоротити площі під соняшником до науково-обґрунтованих

обсягів, збільшивши його продуктивність. Весь обсяг виробництва насіння олійних культур доцільніше переробляти в Україні, оскільки наявні виробничі потужності дозволяють це зробити.

Протягом останніх десяти років експорт шроту та рослинної олії мав тенденцію до зростання (рис. 2), що свідчить про важливість внутрішньої переробки олійних культур на продукцію із високою доданою вартістю і наступним продажем готової продукції, таким чином зміцнюючи свої конкурентні позиції на світовому ринку. Найбільшу частку в експорті олійних з України займає соняшникове олія. Експорт є досить диверсифікованим. Головними країнами-імпортерами виступають Індія, Китай, Єгипет [6].

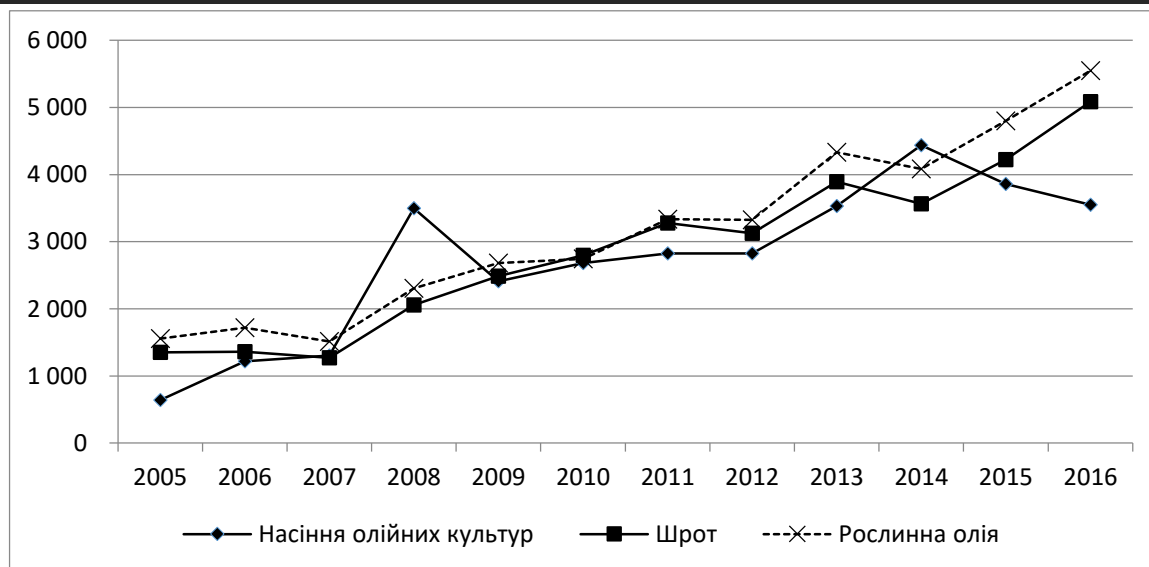

Рис. 2. Експорт продукції олійних культур з України за 2010-2016 рр., тис. тонн

Джерело: сформовано за даними, наведеними у [5].

За прогнозами OECD в найближчі десять років світова торгівля соєвими бобами значно скоротиться у порівнянні з попереднім десятиліттям. Цей процес пов'язаний із поступовим зниженням переробки сої в Китаї. Прогнозується, що імпорту китайської сої зростатиме на

рівні 2,8% до 106 млн тонн у 2025 р., а це становить близько двох третин світового імпорту сої. Експорт соєвих бобів переважно здійснюється із Сполучених Штатів Америки, Бразилії та Аргентини, що разом становить 87% світового експорту сої (рис. 3).

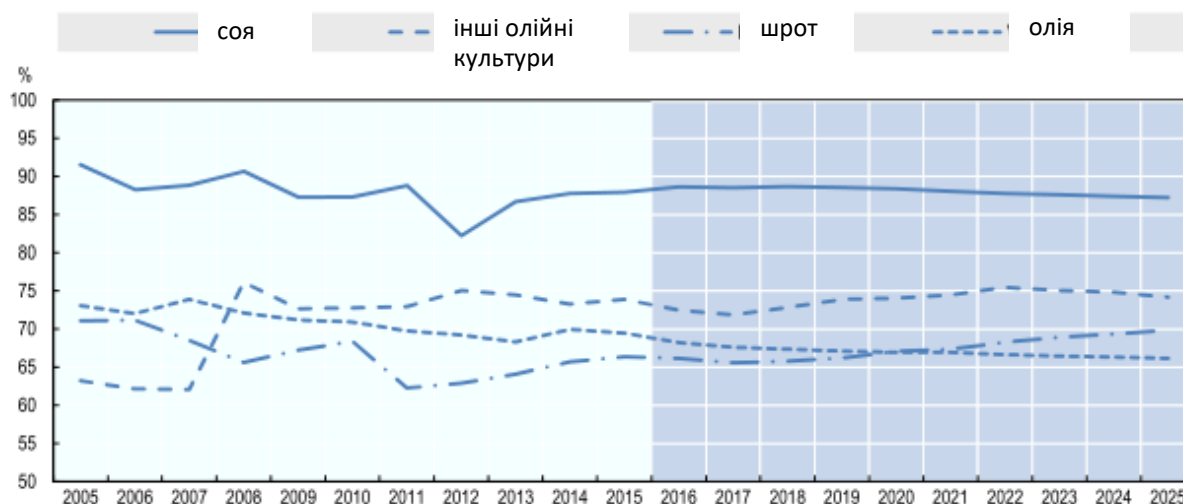

Рис. 3. Частка основних країн-експортерів у світовому експорті продукції олійних культур*

* основні країни-експортери: США, Бразилія та Аргентина (соєві боби); Канада, Австралія та Україна (інші олійні культури); Аргентина, Бразилія та Сполучені Штати (шрот) та Індонезія, Малайзія та Аргентини (олія).

Джерело: сформовано за даними, наведеними у [7].

У Парагваї, Уругваї та Україні експорт олійних культур зростає швидкими темпами, на ці країни разом припадає не менше ніж 10% світового експорту.

Частка торгівлі іншими олійними культурами набагато нижча, ніж у соєвих бобів, та становить близько 11% світового виробництва. Важливими експортерами є Канада, Австралія та Україна, на них припадає понад дві третини світового експорту рослинною олією.

Результати досліджень доводять, що основні види олійних культур та продуктів їх переробки належать до конкурентоспроможної продукції. В Україні відбувалося коливання експорту олійних культур в різні роки. Цей фактор не є позитивним. Це свідчить про те, що в Україні немає постійного сегменту на світовому ринку продукції олійних культур. В основному конкурентоспроможність даної галузі формується під впливом цін і багато в чому залежить від зовнішніх ринків. Тому для даної галузі доцільно підтримувати наявні позиції: підвищувати конкурентоспроможність та зміцнювати переробну галузь [8]. Інтенсифікація може бути забезпечена шляхом впровадження технологій та модернізації основних фондів галузі, що дозволить підвищити рентабельність і якість продукції олійних культур та знизити її собівартість.

Основний чинник конкурентоспроможності за сучасних ринкових та динамічних умов – це вдосконалення технології та роль країни в інноваційному процесі. Оскільки для відновлення потрібні постійні капіталовкладення, наукові дослідження й свіжі людські ресурси, завдання країни – створювати умови, що сприятимуть вітчизняним фірмам швидше оновлювати технологію

ніж це роблять закордонні конкуренти. Реально у конкуренції головну роль відіграють інновації [9].

Висновки та перспективи подальших досліджень. В умовах глобалізованої ринкової економіки конкурувати можна за рахунок зниження витрат на виробництво продукції або забезпечення високої її якості. Для України — потужного світового виробника аграрної продукції — важливо не лише вийти на нові ринки збуту, але й зберегти та закріпити позиції на внутрішньому продовольчому ринку.

За сучасних умов параметри конкурентоспроможності продукції істотно змінюються. На перший план виходять питання якості, безпеки, новизни товару, забезпечення яких визначається динамікою інноваційних процесів. Тому в основу формування конкурентних переваг продукції олійних культур покладається необхідність забезпечення інноваційного розвитку, що дозволить отримати постійні конкурентні переваги в довгостроковому періоді. Зростання конкурентоспроможності аграрних товаровиробників стримує низький рівень технологічного прогресу в галузі. Тому пріоритетом державної політики є залучення технологій для розвитку галузі продукції олійних культур, за рахунок яких може бути забезпечене підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції.

Тому, щоб підтримувати конкурентоспроможність країни на світовому ринку продукції олійних культур доцільно використовувати наступні основні переваги: великий розмір внутрішнього ринку, відносно високий рівень освіти робочої сили та високий потенціал для інновацій.

Список використаної літератури

1. Porter, M. E. The competitive advantage of nations / M. E. Porter // *Harvard business review*. – 1990. – Vol. 68(2). – P. 73–93.
2. Balassa, B. Trade liberalization and reveal comparative advantage / B. Balassa // *Manchester School of Economic and Social Studies*. – 1965. – Vol. 33. – P. 99–123.
3. Trade statistics for international business development [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Trade Map. – Режим доступу : <https://www.trademap.org> (Дата звернення 14.05.2018).
4. Vollrath, T. A. Theoretical evaluation of alternative trade intensity measures of revealed comparative advantage / T. A. Vollrath // *Review of World Economics (Weltwirtschaftliches Archiv)*. – 1991. – Vol. 127. – Issue 2. – P. 265–279.
5. Офіційний сайт The Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oecd.org> (Дата звернення 13.05.2018).
6. Офіційний сайт Food and Agriculture Organization of the United Nations. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://faostat.fao.org/> (Дата звернення 13.05.2018).
7. OECD-FAO Agricultural Outlook 2016-2025 // OECD Agriculture statistics (database 2016). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dx.doi.org/10.1787/agr-data-en>. (Дата звернення 13.05.2018).
8. Побережець, Н. Б. Проблеми державного регулювання на ринку продукції олійних культур України за сучасних умов / Н. Б. Побережець // *Науковий журнал «Економічні горизонти»*. – 2017. – № 2(3). – С. 18–24.
9. Чернелевська, О. Л. Аналіз існуючих теорій конкурентних переваг країни / О. Л. Чернелевська // *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. – 2012. – Вип. 3 (24). – С. 522–531.

References

1. Porter, M. E. (1990), “The competitive advantage of nations”, *Harvard business review*, vol. 68(2), pp. 73–93.
2. Balassa, B. (1965), “Trade liberalisation and revealed comparative advantage”, *The Manchester School of Economic and Social Studies*, vol. 33, pp. 99–123.
3. Official site of Trade Map (2018), Trade statistics for international business development (2018), available at: <https://www.trademap.org> (Accessed 14 May 2018).
4. Vollrath, T. A. (1991), “Theoretical evaluation of alternative trade intensity measures of revealed comparative advantage”, *Review of World Economics (Weltwirtschaftliches Archiv)*, vol. 127, no 2, p. 265–279.
5. Official site of The Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) (2018), available at: <http://www.oecd.org> (Accessed 13 May 2018).
6. Official site of Food and Agriculture Organization of the United Nations (2018), available at: <http://faostat.fao.org> (Accessed 13 May 2018).
7. OECD Agriculture statistics (database) (2016), “OECD-FAO Agricultural Outlook 2016-2025”, available at: <http://dx.doi.org/10.1787/agr-data-en> (Accessed 13 May 2018).
8. Poberezhets, N. B. (2017), “Problems of state regulation at the oil crops market in Ukraine in the present-day conditions”, *Economies' Horizons*, no. 2(3), pp. 18–24.
9. Chernelevska, O. L. (2012), “The existing theories analysis of competitive advantages of the country”, *Problems of the theory and methodology of accounting, control and analysis*, vol. 3(24), pp. 522–531.

Бібліографічний опис для цитування:

Побережець, Н. Б. Порівняльні конкурентні переваги та конкурентоспроможність України на світовому ринку продукції олійних культур / Н. Б. Побережець // *Науковий журнал «Економічні горизонти»*. – 2018. – № 2(5). – С. 4–11.